

DE STRAFRECHTELIJKE BETEUGELING VAN SMAAD EN BELEDIGINGEN IN VLAANDEREN IN DE NEGENTIENDE EEUW: EEN VERKENNING

Karel Velle

"Le domaine des injures est extrêmement révélateur des inconscients et des mentalités"¹

I. Inleiding

De strafrechtsgeschiedenis en de historische criminologie zijn onderzoeksdomeinen die de afgelopen jaren op een groeiende belangstelling kunnen rekenen, niet enkel bij sociologisch geïnteresseerde rechtshistorici of bij historisch geïnteresseerde criminologen. Ook binnen de 'klassieke' onderzoeksdomeinen zoals de sociale en mentaliteitsgeschiedenis, de regionale en lokale geschiedenisbeoefening, de geschiedenis van het platteland of de vrouwengeschiedenis, komen opsporing en bestraffing van misdrijven of conflictbeslechting van geschillen steeds meer aan bod². Deze groeiende aandacht, vooral dan wat de 19de eeuw betreft, houdt uiteraard verband met de toenemende interesse voor de recente geschiedenis van het strafrecht en van de strafrechttoepassing³ maar ook met de (her)ontdekking of (her)waardering van gerechtelijke archieven voor verschillende vormen van historisch onderzoek⁴.

Uit internationaal onderzoek blijkt dat gerechtelijke archieven niet alleen rijke bronnen zijn voor rechtshistorisch onderzoek maar bovendien bijzonder revelerend kunnen zijn voor de studie van menselijke gedragingen en aanvullende informatie bieden voor het onderzoek van sociale verhoudingen, voor de studie van normering, conflictbeheersing, sociale controle en repressie bin-

nen bepaalde gemeenschappen, voor de studie van verschillende aspecten van het dagelijks leven (materiële cultuur, taalgebruik, religiositeit) of voor onderzoek in verband met de rol van de vrouw. Een groot gedeelte van de informatie die Frédéric Chauvaud gebruikte voor het schrijven van zijn boek uit 1995, een sociale en culturele geschiedenis van het 19de-eeuwse platteland van Île de France, putte hij uit strafdossiers van de correctionele rechtbanken en van de hoven van assisen⁵. Ook voor de studie van de acceptatie van 'de staat' (en van het nationale rechtssysteem - 'le judiciaire' -) als regulerende en normerende macht vormen gerechtelijke archieven bronnen van eerste rang⁶. "Criminalité et délinquance reflètent la nature et la forme des rapports sociaux, mettent à jour les tensions sociales. Plus généralement, chaque procès, par les témoignages qu'il recense, nous fournit des 'tranches de vie' que peu d'autres sources peuvent donner. C'est uniquement dans ces dossiers judiciaires que l'on peut retrouver les paroles du peuple, des journalistes ou des cultivateurs qui ne laissent pas de mémoires"⁷, aldus de sociaal historicus van de Franse 19de-eeuwse justitie Jean-Claude Farcy in een artikel uit 1977. Ook Alain Corbin wees, in een zeer inspirerend methodologisch artikel uit 1991 over de geschiedenis van verschillende vormen van geweldpleging

op het Franse platteland in vorige eeuw, op de grote bronwaarde van rechtbankarchieven en gerechtelijke bronnen in het algemeen: "l'archive judiciaire permet de percevoir la façon dont une population se pensait, se représentait la société englobante, ressentait les émotions, se forgeait une identité. Par sa fragmentation même, par ses fulgurances, cette source permet de percevoir le social en permanente production"⁸.

II. Kleine criminaliteit

De criminaliteitsgeschiedenis van de 19de eeuw was lange tijd vrijwel uitsluitend gefocust op de misdrijven die met zware of criminele straffen werden bestraft: banditisme, moord en doodslag, seksuele misdrijven e.d. Sinds het einde van de jaren 1980 kan ook de strafbaarstelling van de zgn. 'alltägliche Kriminalität', van de kleine of 'lichte' criminaliteit, op een groeiende historische interesse rekenen⁹. Het gaat om die categorieën van gedragingen en handelingen die door de (straf)wetgever als overtredingen ('contraventions') werden aangeduid of om wanbedrijven die niet door de correctionele rechtbank maar die op verzoek van het Openbaar Ministerie naar een lagere strafrechtbank werden verwezen ('les petits délits jugés en simple police'). In dit verband werd de technische term 'contraventionalisering' gebruikt. Net zoals in de ons omringende landen werd die lagere rechtsmacht ook in België uitgeoefend door de vrederechter die in de 19de

eeuw een belangrijke strafrechtelijke bevoegdheid had en in die hoedanigheid als politierechter optrad.

Onder de categorie van de kleine misdrijven en 'bagatellen' vielen bv. lichte vormen van geweldpleging ('violences légères, sévices'), kruimeldiefstallen, stroperij en diefstal van veldvruchten of *maraudage* (aardappelen, appelen en ander fruit, gras, klaver: art. 34 van de Wet van 17 sept.-6 okt. 1791), nachtlawaai, overtredingen tegen de bos-, vis- of verkeerswetgeving, het lopen over de spoorlijn of in andermans weiden¹⁰, het afvuren van een geweer wanneer een bruiloft aan de gang was of in het openbaar viool spelen¹¹, politiereglementen van de voorgevel van het gemeentehuis scheuren, het weigeren zich in het bevolkingsregister in te schrijven of het weigeren bareelrechten te betalen ("refus de payer barrière": Wet van 18 maart 1833, art. 5), het niet doorlaten van de diligence, het stelen van mest op andermans akker, het werpen van stenen of vuilnis, het urineren op straat, het verkopen van waren vóór de officiële opening van de markt, het hoeden van dieren in andermans weiden, het gebruik van niet herijkte maten of gewichten (art. 4 en 8 van de Wet van 1 oktober 1855), het overtreden van de vigerende lokale of provinciale regelgeving (politieverordeningen)¹², beesten aan hun lot overlaten, lichte vormen van vandalisme, paard en kar onbeheerd achterlaten op de openbare weg ('abandon de voiture sur la voie publique') en rijden met een voertuig zonder nummerplaat (art. 475, 3° S.W. en art. 34 van het Decreet

van 23 juni 1806). Ook bepaalde lichte vormen van belediging of 'misdaden tegen de eer' ('schendwoorden', 'injurien') behoorden tot de categorie ongeoorloofde feiten en handelingen die in Europa in grote getale door de lagere rechtsmachten werden beoordeeld (de 'juge de paix' in Frankrijk en België, de 'justice of the peace' in Engeland, de kantonrechter in Nederland, enz.)¹³. Grove beledigingen of smaad aan het adres van de autoriteiten (veldwachter, politiecommissaris, burgemeester), doorgaans gecombineerd met lijfelijk geweld, waren wanbedrijven en werden door de correctionele rechtbanken beoordeeld.

Binnen het brede scala van misdrijven en overtredingen zijn de beledigingen een bijzonder interessant onderdeel, niet in het minst omdat het een aspect van het dagelijks leven betreft dat ons in staat stelt te peilen naar de gevoeligheid van een samenleving (of van groepen in die samenleving) of de tolerantie ten aanzien van inbreuken op de goede naam, voor aantasting van de 'eer' van een individu of een familie¹⁴. Sommige vormen van verbaal geweld vertroebelden zodanig de openbare orde en de verhoudingen binnen een gemeenschap dat ze aanleiding gaven tot relletjes, afrekeningen en geweldpleging.

Naar de bestraffing van belediging en naar de cultuurhistorische betekenis van verbaal geweld in het verleden werd in het buitenland reeds heel wat onderzoek verricht, zowel voor het ancien régime¹⁵ als voor de nieuwste tijden¹⁶ en zowel door rechthistorici als door cultuuran-

tropologen¹⁷ en sociaal historici. In België is dit vrijwel braakliggend terrein, zeker voor wat de 19de eeuw betreft. In deze bijdrage willen wij deze leemte enigszins opvullen en wel door twee zaken onder de aandacht te brengen. Ten eerste zal hierna kort ingegaan worden op de competentie van de rechtsprekende instanties, meer bepaald op de bevoegdheid van de Belgische vrederechter in de strafbaarstelling en bestraffing van 'banale' vormen van verbaal geweld. Daarna wordt, aan de hand van enkele voorbeelden uit de rechtspraak, nagegaan welke mogelijkheden archieven van de vrederegichten (en andere, gedrukte gerechtelijke bronnen) te bieden hebben voor de studie van de bestraffing van verbaal geweld. Dit artikel moet vooral een aanzet vormen tot verder onderzoek i.v.m. kleine criminaliteit in het algemeen, en i.v.m. de beledigingsproblematiek in de 19de eeuw in het bijzonder.

III. De strafbaarstelling van belediging

Het sociale- en gemeenschapsleven is steeds een bron geweest van voortdurende conflicten en spanningen. Binnen de intermenselijke verhoudingen hebben aanzien, reputatie en eer steeds een belangrijke rol gespeeld. De overheid kon bepaalde vormen van aanslagen op de eer van individuen niet ongestraft laten omdat deze een mogelijke bedreiging van de veiligheid, van de openbare rust en van de maatschappelijke orde

inhielden¹⁸. Reeds kort na de Franse Revolutie werd de vrederechter bevoegd voor de beoordeling van beledigingszaken, eerst in het kader van zijn burgerrechtelijke of civiele bevoegdheid en pas vijf jaar later ook op strafrechtelijk gebied.

Bij de instelling van de vredegerechten, bij het 'décret sur l'organisation judiciaire' van 16-24 augustus 1790 (Titel III, art. 1-12), bedacht de Franse wetgever de vrederechter met een bijzondere bevoegdheid (in civiele zaken) die hem toeliet kennis te nemen, hoe hoog de waarde van de zaak ook mocht zijn, van alle vorderingen (schadeclaims) op grond van mondelinge beledigingen, vechtpartijen en handtastelijkheden waarvoor de partijen geen klacht hadden ingediend (art. 10, 6°: 'Des actions pour injures verbales, rixes et voies de fait, pour lesquelles les parties ne seront point pourvues par la voie criminelle'). Deze bevoegdheid werd een halve eeuw later bevestigd in art. 7, 5° van de Belgische wet van 25 maart 1841 ('Loi sur la compétence en matière civile')¹⁹. Volgens art. 3, 6° van de wet van 25 maart 1876 betreffende de bevoegdheid²⁰ tenslotte nam de vrederechter in laatste aanleg tot een bedrag van 100 frank²¹ kennis van "de rechtsvorderingen betreffende schadevergoeding voor beledigingen vallende onder de bevoegdheid van de Politierechtbank en voor 'feitelijkheden' ('voies de fait')²² en kleine gewelddaden ('violences légères') waaruit noch slagen noch verwondingen zijn voortgevloeid"²³.

Inzake beledigingen was de vrederech-

ter op strafrechtelijke gebied bevoegd sinds de invoering van de 'Code des délits et des peines' van 4 brumaire jaar IV (25 oktober 1795)²⁴. In zware beledigingszaken, bv. waarbij vertegenwoordigers van de gevestigde orde (politie-commissarissen, burgemeesters, magistraten) het slachtoffer waren, deden vóór 1811 zelfs de criminele rechtbanken (de voorlopers van de hoven van assisen) uitspraak²⁵. In het Frans Strafwetboek van februari 1810 (bij ons ingevoerd in 1811) werd de persoonlijke eer beschermd door de invoerig van maar liefst 17 inbreuken, gaande van valse getuigenissen ('faux-témoignage', art. 361-366), over smaad ('outrage'), laster en eerroof ('calomnie, diffamation') tot beledigingen ('injures') (art. 367-378)²⁶.

Onder het regime van het Frans strafwetboek (periode 1811-1867) bestonden er drie categorieën 'beledigingen'. De eerste categorie betrof de grove beledigingen of smaad ('les calomnies'), "c'est à dire les injures accompagnées des caractères de publicité établis par la loi, et portant imputation de faits qui, s'ils existaient, étaient de nature à exposer celui contre lequel ils étaient articulés à des poursuites pénales, ou même seulement au mépris ou à la haine des citoyens" (art. 367 e.v. S.W. 1810)²⁷. De beledigingen die weliswaar publiek werden uitgesproken maar geen aantijging, beschuldiging of verwijt inhielden (art. 375 S.W. 1810) behoorden tot de categorie van de beledigingen 'stricto sensu' ('les injures proprement dites'). Voornoemde twee categorieën behoor-

den tot de groep van de wanbedrijven en werden in beginsel door de correctionele rechtbanken beoordeeld.

Alle overige vormen van belediging werden als overtredingen gekwalificeerd (art. 376 S.W. 1810)²⁸. De rechtbank van enkele politie (politierechtbank of 'tribunal de simple police')²⁹ beslechtte enkel overtredingen ('contraventions de simple police'), d.w.z. feiten die volgens de bepalingen van het nieuw wetboek konden bestraft worden met een boete tot 15 frank of met een gevangenisstraf tot vijf dagen, ongeacht de waarde van de eventueel inbeslaggenomen goederen (art. 137 (oud) Wetboek van Strafvordering (voortaan Sv.)). Art. 138 Sv. legde de bevoegdheid om kennis te nemen van politieovertredingen bij de vrederechter én bij de lokale autoriteiten ('maire'). Daar waar de wetgever van 1791³⁰ de gerechtelijke bevoegdheid in strafzaken volledig bij het lokaal bestuur legde en het wetboek van het jaar IV de jurisdictie exclusief aan de vrederechter toewees, werd deze bevoegdheid met de invoering van het Wetboek van Strafvordering in 1811 terug verdeeld. Art. 139 tot 165 Sv. bakenden de bevoegdheid van de vrederechter af, art. 166-171 hadden betrekking op de rechtsmacht van de 'burgemeester'. Bij art. 139 Sv. (oud) werd aan de vrederechter het exclusief recht verleend kennis te nemen van mondelinge beledigingen of 'injures verbales' die vielen onder de bepalingen van art. 471, 11° en 474 S.W. 1810³¹.

Bij de wet van 1 mei 1849 betreffende de rechtbanken van eenvoudige en cor-

rectionele politie ('Loi sur les tribunaux de police simple et correctionnelle') werden de bevoegdheden van de vrederechters, rechtsprekend in strafzaken, met ingang van 1 juli 1849, sterk uitgebreid. Afgezien van de politieovertredingen die de vrederechters krachtens het S.W. 1810 en krachtens andere strafbepalingen (gemeenteverordeningen³², provinciale reglementen³³, bijzondere wetten en algemene reglementen³⁴) werden voorgelegd, kregen zij voortaan het recht kennis te nemen van een aantal wanbedrijven waarvan de beoordeling tot dan toe aan de correctionele rechtbank voorbehouden was³⁵. Het betrof ondermeer grove beledigingen (smaad) voorzien bij het art. 375 S.W. 1810 (later vervangen door art. 448 S.W.)³⁶. Krachtens art. 1, 1° van de wet van 1849 werd de bevoegdheid van de vrederechter inzake smaad uitgebreid tot beledigingen die bestraft worden met een boete van 16 tot 500 frank, teruggebracht tot maximum 200 frank overeenkomstig art. 2 van de wet van 1849. De bevoegdheid van de vrederechter inzake beledigingen werd bij de invoering, op 17 mei 1867, van het Belgisch strafwetboek bevestigd door art. 561, 7° S.W.³⁷ We vermelden hierboven dat de vrederechter reeds vanaf 1841 kennis nam van burgerlijke vorderingen inzake smaad. Het was bijgevolg een kleine stap voor de wetgever om vanaf 1849 ook de politierechter volledig bevoegd te maken voor de behandeling van klachten inzake smaad³⁸.

Vanaf 1867 kregen de politierechters ook 'zware zaken' te beoordelen die hen

door de onderzoeksgerechten werden toegewezen in uitvoering van art. 4 van de wet van 4 oktober 1867 op de verzachtende omstandigheden ('les circonstances atténuantes'). De bedoeling van het bewuste art. 4 was vooral de correctionele rechtbanken te ontlasten van weinig belangrijke strafzaken. Het ging onder meer om inbreuken tegen bepalingen van het Belgisch Strafwetboek zoals laster en eerroof ('calomnie et diffamation': art. 448 en 444 S.W.), zware beledigingen en bedreigingen ('injures graves et menaces': art. 448 en 329 S.W.) en smaad en rebellie ('outrages et rebellion': art. 271 en 276 S.W.). Art. 561, 7° S.W. beschouwde zelfs als overtreding alle beledigingen andere dan deze voorzien in Hoofdstuk V, Titel VIII, Boek II S.W. "dirigées soit contre des corps constitués, soit contre des particuliers, c'est-à-dire les injures verbales, quel que soit le lieu, quelles que soient les circonstances dans lesquelles elles ont été proférées". Volgens het Strafwetboek van 1867 konden de eledigingen die niet in het openbaar werden uitgesproken bestraft worden met politiestraffen³⁹.

Dat in de 19de eeuw aan de bescherming van de eer en van de goede naam veel belang werd gehecht mag blijken uit de honderden bladzijden rechtspraak (jurisprudentie)⁴⁰ en uit de talloze rechtsgeleerde commentaren⁴¹ over de vele aspecten van de toepassing van de bepalingen van het Strafwetboek i.v.m. belediging, smaad, laster en eerroof. Zo was er een uitgebreide rechtspraak over de begripsomschrijving en de verschil-

lende bestanddelen van het misdrijf ('les caractères constitutifs'), over de openbaarheid, over het bewijs van de aange-tijgde feiten en de wijze van vervolging, over de bevoegdheid, over de verschonningsgronden en de verjaring, e.d. In de juridische vakpers werd vooral aandacht besteed aan grove belediging van gezagsdragers (magistraten, politieke mandatarissen, politieagenten) of aan laster en eerroof via de pers (bv. naar aanleiding van gemeenteraadsverkiezingen)⁴², maar ook 'geringe' zaken die vanuit juridisch oogpunt interessant waren kwamen aan bod⁴³.

IV. Gerechtelijke bronnen over belediging

Voor de 19de eeuw is ons geen onderzoek bekend naar de bestraffing van belediging op basis van gerechtelijke bronnen, hetzij in gedrukte, hetzij in niet-gedrukte vorm. Voor dit onderzoek moesten wij ons noodgedwongen beperken tot enkele steekproeven.

A. De gedrukte rechtspraak

Onderzoek in de juridische vakbladen leverde al vlug enkele tientallen interessante gevallen op, overwegend zaken van laster, smaad en grove belediging die door de hogere rechtscollages werden beoordeeld (door de correctionele rechtbanken of door de correctionele kamers van de hoven van beroep en van het Hof van Cassatie). Voor de periode 1849-1867 raadpleegden wij *La Belgique judiciaire*, ongetwijfeld het

meest vooraanstaande juridisch vaktijdschrift op dat moment. Gebruik maken van de gerechtelijke bronnen in gedrukte vorm biedt ongetwijfeld voordelen: de informatie is vlot toegankelijk via systematische klappers (onderwerp) en via alfabetische en chronologische repertoria en de onderzoeker krijgt vaak vonnissen en arresten te lezen die in handschriftelijke vorm verloren zijn gegaan⁴⁴. Soms worden naast de tekst van de overwegingen van de rechtbank ook het rekwisitoor van het Openbaar Ministerie en uittreksels uit de pleidooien mee opgenomen. Vooral deze laatste twee elementen zijn belangrijk omdat de 'papierneerslag' van de tussenkomst van het parket en van de verdediging nooit in een gerechtelijk dossier (kunnen) steken. Een niet te versmaden voordeel van de gedrukte rechtspraak is dat men soms 'ophefmakende' zaken op het spoor komt die men via archiefonderzoek slechts moeizaam terugvindt. De gedrukte rechtspraak biedt als bron ook nadelen. De namen van de partijen zijn soms afgekort, wat identificatie van de actoren bemoeilijkt. In de aanhef tot het vonnis, waar de belangrijkste contextinformatie te vinden is, worden vaak passages geschrapt die strikt juridisch overbodig zijn. Verder heeft men geen zicht op de selectiecriteria die de redactie van het vakblad aan de dag hebben gelegd om arrest x of vonnis y wél op te nemen, en andere gerechtelijke uitspraken niet.

Enkele voorbeelden moeten het belang van de gedrukte rechtspraak als bron voor sociale, culturele en mentaliteitsge-

schiedenis helpen aantonen. Een eerste voorbeeld betreft de vrijspraak van ene Augustin Gilbert, bij vonnis van de correctionele rechtbank van Brussel van 24 februari 1855. Gilbert had de gewoonte om de werknemers van de stedelijke belastingdienst ('het octrooi') regelmatig allerlei scheldwoorden naar het hoofd te slingeren zoals "saligots, esclaves, vauriens, fainéants, tas de paresseux", eraan toevoegend "qu'ils ne fassaient pas leur métier et qu'un enfant de quatre ans ferait mieux qu'eux leur besogne". De rechter was van oordeel dat de feiten toch niet zwaar genoeg wogen om de man wegens laster of grove belediging te veroordelen: "ces propos ne constituent point le délit de calomnie mais seulement des injures et des expressions outrageantes, proférées dans un lieu public qui, prévues par l'art. 375 du Code pénal, sont de la compétence des Tribunaux de simple police (art. 1 de la loi du 1er juin 1849)..". De rechter verklaarde zich onbevoegd en de zaak werd naar de politierechter verwezen⁴⁵. De verwijzing mag dan op zuiver juridisch-technische gronden aanvaardbaar lijken, de uitspraak is wel typerend voor het normbesef omstreeks het midden van de 19de eeuw.

Een tweede zaak speelt zich af in de Oost-Vlaamse plattelandsgemeente Nevele waar eind 1862 een landbouwersfamilie zwaar te leiden had onder een massale rundveesterfte. Wanneer ook de boer kwam te overlijden geloofden zijn zonen dat hun huis behekst was ("croyant qu'il se passait chez eux des

choses surnaturelles”). De boerezonen haalden er een ongeschoeide karmeliet (‘père Jean’ uit Gent) bij ”pour venir exorciser leur ferme.. Celui-ci vint le 26 novembre. Il visita les étables, un lourd in-folio à la main et en marmottant des prières”.

Toen de rundveeziekte ook bij de burens toelag kregen deze laatsten argwaan en beschuldigen een buurman (een boomsnoeier) en zijn vrouw van hekserij. De beledigingen en verwijten gingen *crescendo*. De snoeier werd in de naburige boerderijen elke toegang ontzegd. Hij werd zelfs met zware mishandelingen bedreigd (”Ils allèrent même jusqu’à menacer de lui tirer les boyaux du ventre”). Het nieuws over de bidstonden en de duiveluitbanning van de karmeliet verspreidde zich razendsnel in de omliggende dorpen en ”lieten bij de plattelandsbevolking een diepe indruk na”. Het slachtoffer zag zich genoodzaakt zich bij de vrederechter burgerlijke partij te stellen en kreeg van de vrederechter genoegdoening. De rechter kende het echtpaar een schadevergoeding toe van 25 fr. en het vonnis moest gedurende drie weken, op kosten van de tegenpartij, aan de kerkdeur van de gemeenten Vinkt en Nevele uitgehangen worden. De erfgenamen van de overleden boer kregen daarenboven nog een boete van elk 5 fr. en moesten opdraaien voor de gerechtskosten ten belope van 17 fr. De rechter kwam tot die relatief zware beslissing omdat de beschuldiging van hekserij ”constitue une véritable offense, puisqu’aux yeux de la multitude ignorante, elle est de nature à blesser

l’épouse V.G. dans son honneur, sa réputation et sa fortune”⁴⁶.

B. Gerechtelijke archieven

Wat het onderzoek van beledigingszaken in gerechtelijke archieven betreft hebben wij ons moeten beperken tot die zaken die door een gerechtelijke beslissing (vonnis) werden afgedaan. Sleebestelde voor het Groningse platteland vast dat in de eerste helft van negentiende eeuw op het niveau van vrederechten veel overtredingen afgedaan werden zonder formeel vonnis. Bij smaad en belediging zouden zelfs veel meer zaken geseponneerd zijn dan vervolgd⁴⁷. Voor de 19de eeuw zijn voor België echter geen bronnen voorhanden die een licht werpen op het optreden van de overheid zonder dat dit tot een veroordeling leidde. Compromis- en verzoeningsstrategieën hebben nu eenmaal niet tot veel geschreven bronnen geleid. We hebben echter geen redenen om aan te nemen dat op het niveau van de vrederechten overtredingen of kleine inbreuken niet werden afgedaan zonder vorm van proces, bv. dank zij de bemiddeling van de veldwachter, de wijkagent of de burgemeester. Door de beperkingen van het bronnenmateriaal is onze aandacht uitsluitend uitgegaan naar die zaken die voor de rechter werden gebracht en eventueel gesanctioneerd werden.

Een bijkomende handicap voor onderzoek in de archieven van de lagere rechtbanken zijn opnieuw de beperkingen van het bronnenmateriaal. De griffies van de vrederechten hebben wel-

iswaar een enorme hoeveelheid informatie nagelaten⁴⁸, maar die is niet (altijd) toegankelijk 'op onderwerp' zoals de meeste onderzoekers dit zouden wensen. Op de vele tienduizenden vonnissen bestaan in het beste geval chronologische repertoria die de essentiële informatie bevatten van het vonnis⁴⁹, d.w.z. het nummer van het vonnis, de namen en voornamen van de verdachten of betichten, hun leeftijd, geslacht, beroep en woonplaats, informatie over hun gerechtelijk verleden ('reeds 16 fr. boete opgelopen wegens inbreuken tegen visserijwetgeving', 'reeds drie maal veroordeeld'), het tijdstip en de plaats van het misdrijf, de aard van het misdrijf ('tapages injurieux', 'injures et voies de fait'), de naam en de hoedanigheid van de verbalisant (burgemeester, politiecommissaris, veldwachter, rijkswacht) en de wijze waarop het Openbaar Ministerie werd gevat (na een klacht of door proces-verbaal), de naam, voornaam, beroep en woonplaats van de benadeelde partij of slachtoffer, de gerechtelijke uitspraak (strafmaat, vrijspraak), de toegepaste wetsartikelen en het aantal getuigen 'ten laste' en 'ten ontlaste'. De chronologische repertoria zijn voor nogal wat gerechtelijke kantons verloren gegaan of in slechte materiële staat aan het rijksarchief overgedragen. Deze die toch bewaard bleven bieden in elk geval tal van mogelijkheden voor kwantitatief onderzoek, bv. in verband met de verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen die zich schuldig maakten aan beledigingen, in verband met de geogra-

fische spreiding van de feiten, de strafmaat, e.d.

Voor twee Oost-Vlaamse plattelandskantons, Hamme en Geraardsbergen, voor dewelke wij voor de periode tussen 1849 en 1867⁵⁰ over een chronologisch repertorium konden beschikken⁵¹, legden wij een database aan. Alle beschikbare informatie werd voor elke beledigingszaak in een afzonderlijk record opgeslagen in vooraf gedefinieerde velden⁵². Er werden 398 records aangeemaakt. Wij hopen deze automatische kaartenbak in de toekomst nog te kunnen uitbreiden met informatie uit andere kantons. In vergelijking met het totaal aantal strafzaken behandelden de vrederechters een aanzienlijk aantal beledigingszaken. Wij deden de oefening voor het kanton Hamme. Tijdens de periode 1850-1867 (18 jaar) behandelde de vrederechter 848 strafzaken, waarbij in 180 gevallen (dit is 21 %) belediging één van de aanklachten was. De minimale en maximale waarden waren respectievelijk 5,6 % in 1854 en 43,1 % in 1861. Een eerste verwerking leidde reeds tot enkele vaststellingen. In de 398 zaken van verbaal geweld (eventueel in combinatie met andere strafbare feiten) werden 655 personen voorgeleid, 526 mannen (80,3 %) en 129 vrouwen (19,7 %)⁵³. Over de verhouding tussen mannen en vrouwen bij de slachtoffers hebben we voorlopig nog geen cijfers. Hiervoor dienen alle vonnissen systematisch uitgeplozen te worden. Voor 293 beklagden hield de aanklacht (of één van de aanklachten) verband met nachtlawaai ('bruits ou tapages injuri-

eux ou nocturnes, troublant la tranquillité des habitants', 'tapages injurieux') (art. 479, 8° S.W. 1810). In de meeste gevallen ging nachtlawaai gepaard met lichte vormen van vandalisme (art. 479, 1° S.W. 1810).

Van de groep van 293 betichten werden 142 personen gestraft met een gevangenisstraf van meer dan vijf dagen (art. 480, 5° S.W. 1810). 145 personen werden veroordeeld wegens lichte beledigingen (overtreding van art. 471, 11° S.W. 1810). Bij 41 personen viel de overtreding onder de bevoegdheid van de correctionele rechtbank (bv. in de gevallen waarbij lasterlijke aantijgingen in het openbaar werden uitgesproken, art. 375 S.W. 1810, of indien er sprake was van fysieke geweldpleging) en werd de zaak, wegens zgn. 'verzachtende omstandigheden' bij bevelschrift van de raadkamer van de rechtbank van eerste aanleg naar de politierechter verwezen⁵⁴. 32 personen werden veroordeeld op grond van art. 605, 8° van het wetboek van het jaar IV wegens 'rixes, attrouplement injurieux ou nocturnes, voies de fait et violences légères'. Ruim 18,6 % van het aantal betichten (122 op 655) werden vrijgesproken, meestal wegens gebrek aan bewijs of wegens verzachtende omstandigheden. Als reden voor de vrijspraak werd soms ingeroepen dat de dader door het slachtoffer of de aanklager werd uitgedaagd ('les paroles injurieuses prononcées par suite de provocation')⁵⁵. Op 5 november 1858 bijvoorbeeld sprak de vrederechter van Geraardsbergen de 20-jarige landbouwster uit Tollembeek Adèle Carlier

vrij wegens beledigingen aan het adres van Auguste Van Den Putte, bareelwachter in Onkerzele omdat 'l'injure n'étant pas assez caractérisée'⁵⁶. Hetzelfde gebeurde met François Van Damme, voerman uit Waasmunster, die op 31 mei 1855 in een beledigingszaak werd vrijgesproken omdat hij zou zijn uitgedaagd. In deze laatste zaak getuigden drie personen ten laste van de beklagde, en drie personen 'ten ontlaste'⁵⁷. In de zaken die wij onderzochten was het eerder uitzondering dan regel dat op de zitting getuigen 'ten ontlaste' aanwezig waren.

De rechtbank werd in 356 van de 398 zaken gevat door een proces-verbaal van de politiecommissaris (meestal na een klacht van de benadeelde partijen). In 32 gevallen was de burgemeester of de dienstdoende schepen de verbalisant, in de overige 10 gevallen de rijkswacht of de veldwachter. Dat de meeste zaken werden ingeleid door een klacht van de benadeelde partij wijst op de relatieve toegankelijkheid van het gemeentelijk repressieapparaat, dat optrad als bemiddelaar tussen de rechtzoekende en het rechterlijke macht⁵⁸. Onder de betichten vinden we zowat alle sociaal-economische groepen: landbouwers, fabrieksarbeiders, dagloners en huishoudpersoneel, kantwerksters en spinsters, handelaars, wevers, meubelmakers, schoenmakers, colporteurs, enz. Onder de beklagden vinden we 31 herbergiers en herbergiersters. Dit hoeft ons niet te verwonderen. Herbergen waren plaatsen waar de partijen, vaak burens of verwanten, elkaar ontmoetten en de plaats bij

uitstek waar beledigende woorden vielen⁵⁹.

Sommige beklagden waren niet aan hun proefstuk toe. Pierre Bombeke bijvoorbeeld, de 23-jarige arbeider uit Geraardsbergen, werd op 3 augustus 1860 wegens nachtlawaai en beledigingen tot 3 dagen gevangenisstraf veroordeeld⁶⁰. Hij zat reeds in 1851 één dag voor 'feitelijkheden', het jaar nadien een dag voor de vernieling van fruit. In 1856 diende hij 3 fr. boete te betalen wegens het werpen van stenen en in 1858 11 fr. voor het toebrengen van schade aan roerende eigendommen van anderen en opnieuw voor 'feitelijkheden'. Pelagie Geerinck, 38 jaar, arbeidster te Waasmunster, liep reeds vijf veroordelingen op toen ze op 5 mei 1859 opnieuw voor de vrederechter te Hamme moest verschijnen wegens beledigingen. Zij liep een boete op van 3 fr. of moest een subsidiaire gevangenisstraf van 3 dagen uitzitten⁶¹.

De rechter sprak steeds geldboetes uit van enkele franken tot 20 frank. Personen die deze boetes niet konden betalen konden een vervangende gevangenisstraf uitzitten waarvan de duur eveneens bij vonnis werd vastgelegd. Daarenboven moest de veroordeelde de gerechtskosten betalen. Indien hij ook deze kost niet kon betalen veroordeelde de vrederechter de betrokkene tot het uitzitten van een gevangenisstraf (de zgn. lijfswang of 'contrainte par corps'⁶²), waarvan de duur eveneens in het vonnis werd vastgelegd⁶³. Indien Auguste Slinckx, herbergier te Geraardsbergen, de boete van 15 fr.

wegens scheldpartijen, 'feitelijkheden' en nachtlawaai, niet wilde of kon betalen en zijn gerechtskosten evenmin, dan moest hij een gevangenisstraf van 13 dagen ondergaan, 5 dagen vervangende gevangenisstraf en 8 dagen wegens het niet betalen van de gerechtskosten⁶⁴. Een ander voorbeeld betreft de veroordeling van Rosalie Ketels, 39 jaar, arbeidster te Waasmunster en geen onbekende voor de vrederechter van Hamme. Zij werd op 28 maart 1862 door de veldwachter op de bon gezet wegens ernstige beledigingen die wegens verzachtende omstandigheden als een overtreding werden beoordeeld. Ketels werd door de vrederechter van Hamme op 24 april 1862 veroordeeld tot 20 fr. boete of een gevangenisstraf van 16 dagen en indien ze de gerechtskosten, ten belope van 6,5 fr. niet kon betalen, moest ze nog eens 8 dagen gevangenisstraf ondergaan. Wanneer men bedenkt dat een dagloon van een ongeschoold arbeider omstreeks 1860 ongeveer 1 fr bedroeg dan spreekt het voor zich dat een veroordeling wegens verbaal geweld verregaande financiële, sociale en familiale gevolgen kon hebben.

In een aantal uitzonderlijke gevallen kon de tegenpartij zich burgerlijke partij stellen en moest de veroordeelde aan het slachtoffer een schadevergoeding uitbetalen. Dit overkwam Jean Danys, 26 j. en slagerszoon te Hamme, die op 7 juni 1865 in het openbaar beledigingen had geuit. Zijn zaak werd door de raadkamer te Dendermonde naar de vrederechter te Hamme verwezen. Deze laatste veroordeelde hem op 30 juni tot 20 fr. boete

(of 8 dagen). Naast de factuur van de gerechtelijke procedure (26,2 fr.) moest hij aan de benadeelde partij 3 fr schadevergoeding betalen⁶⁵.

Hierboven gaven we reeds aan dat de vonnissen en de eigentijdse ontsluitingsmiddelen (repertoria) enkel summiege gegevens bevatten over de beledigingszaken en in het beste geval stof bieden voor een kwantitatieve analyse. Historisch onderzoek moet evenwel verder gaan dan de analyse van cijfermateriaal. De evolutie van de semantische inhoud van de beledigingen, de context (tijd en ruimte) waarin deze banale misdrijven plaatsvonden en de brede familiale en sociale achtergrond van de actoren zijn minstens even belangrijke aspecten om zicht te krijgen op de oorzaak van bepaalde spanningen, rivaliteiten en intimidaties. En voor deze benadering raadpleegt men bij voorkeur de strafdossiers. De Franse historica Arnaud-Duc stelde voor de Provence vast dat de vonnissen en de strafdossiers soms krachttermen of beledigende woorden opname. Vrouwen kregen verwijten te horen die verband hielden met hun moraliteit zoals 'prostituée', 'moeder van bastaards' of 'lijder aan venerische ziekten'. Mannen kregen vooral het verwijt te horen onbetrouwbaar en oneerlijk te zijn⁶⁶.

De proces'bundels', gevormd door de griffies van de Belgische vredegerechten, worden normaliter niet bewaard, tenzij voor een aantal kantons. Voor Oost-Vlaanderen werd voor het kanton Lokeren nagenoeg de volledige serie

dossiers bewaard. De dossiers bevatten naast het zittingsblad (een voorgedrukt formulier dat door de griffier tijdens de zitting werd ingevuld), de dagvaardingen van de betichte, van het slachtoffer en van eventuele getuigen, de nota van de berekening van de gerechtskosten, enkele notities van de rechter en eventuele briefwisseling tussen de politiecommissaris en de procureur, het oorspronkelijk proces-verbaal van de verbalisant of het verslag van de verklaring van de benadeelde (aanklacht). Het is evident dat vooral deze laatste bescheiden van onschatbare waarde zijn voor het kwalitatief onderzoek van beledigingszaken. In het proces-verbaal vindt men nadere informatie over plaats en persoonsgegevens, een korte omschrijving van de beledigingen en informatie over de eventuele verwantschap van de getuigen t.o.v. de indiener van de aanklacht.

In het slechtste geval levert het proces-verbaal ons enkel wat nadere informatie over de actoren in de zaak en de aard van de beledigingen. Naar de overwegingen van de rechter bij het bepalen van de straf of bij de vrijspraak hebben we meestal het raden. Een voorbeeld is hier de zaak 'Van Doorslaer' uit 1854. Landbouwer Gilles Van Damme legde op 7 augustus 1854 bij de politie van Lokeren klacht neer tegen Pierre Van Doorslaer, landbouwersknecht uit de buurt. Die zou het slachtoffer 'sloeber, pruts, deugeniet, rotzak' hebben genoemd. Hem werd ook verweten "dat hy in zyn aengezicht hadde gespogeld, en hem alteyd hadde achtervolgt van d'een na d'aender plaats binnen het

huis, en hem alteyd gestaedig van allerley scheldwoorden hadde toegebracht". Het slachtoffer werd er ook van beschuldigd 'het vrouwvolk' niet gerust te laten en een 'ketter protestant' te zijn. Van Doorslaer werd op 16 september door de rechter vrijgesproken. De redenen voor de beslissing van de rechter zijn onbekend⁶⁷.

Meer contextinformatie viel er te rapen in de zaak tegen Adophe Van Hoymissen, linnenbleker uit Lokeren. Van Hoymissen diende op 5 maart 1854, samen met zijn vrouw Melanie Dierckens, klacht in bij de procureur des Konings te Dendermonde omdat zij zich tijdens een laat herbergbezoek in Lokeren beledigd voelde door ene Auguste Loef, paardenkoopman die toen vergezeld was door twee landbouwerszonen⁶⁸. Van Hoymissen zou zijn uitgescholden voor 'hoerenbaes', 'dief', zijn vrouw voor 'vuylen bugt, hoer'. De benadeelde partij riep voor deze en andere 'feytelykheden' (nachtlawaai, handtastelijkheden) de hulp in van drie getuigen, waaronder Johannes Fransicus Deroover uitbater van een herberg die een 'bedenkelyke reputatie' genoot. Het informatieonderzoek van de Lokerse politiecommissaris bracht echter een andere realiteit aan het licht. Van Hoymissen en Deroover dienden enkele dagen eerder voor de strafrechter in Lokeren te verschijnen wegens nachtlawaai en verbaal geweld ('bruits et disputes'). Volgens de politiecommissaris was Van Hoymissen 'un homme dépravé qui jouit d'une mauvaise réputation' en een persoon die steeds uit was op

vecht- en scheldpartijen. De herbergier liet begaan omdat betrokkene een goede klant was. Op 1 april werd Van Hoymissen zelf veroordeeld wegens het niet naleven van het politiereglement op het sluitingsuur van de herbergen en wegens het beledigen van voornoemde paardenkoopman. Tijdens een herbergbezoek op 1 maart 1854 kreeg Loef de woorden 'deugniet, sloeber, dief' naar het hoofd geslingerd.

Ook de knechten die bij Van Hoymissen in dienst waren kwamen nu en dan wegens gelijkaardige feiten met het gerecht in aanraking. Zo is er het geval bekend van Jozef Van Avermaet, blekersgast, tegen wie op 11 oktober 1864 klacht werd ingediend door de 27-jarige Volvia Fierens, herbergierster 'op den wyk Bergendries' omdat de beklagde 'haer altijd allerley scheldwoorden toebrenghet gelyk als hoere, dat zy de hoere is van Louis Foulon et dat haere meyd Marie Meys de hoere is van H(onor)é Boelens, Lucien Blanquaert, etc., en veel meer aendere scheldwoorden te leelyk om te melden". Bij het indienen van de klacht was Fierens vergezeld van Rosalie Meys (17 j.), vermoedelijk de jongere zus van haar dienstmeid, en van Marie Vanhecke "ou 36 jaeren aerbeydster in het Nieuwstraetjen alhier"⁶⁹.

De meeste beledigingen tegen mannen waren betichtingen van oneerlijke praktijken, fraude of diefstal. In de enkele tientallen beledigingszaken die de Lokerse vrederechter in de jaren 1850-1860 bv. te behandelen kreeg waren de meeste partijen mannen en was er steeds sprake van dezelfde scheldwoorden. De

meest populaire scheldwoorden waren: 'dief', 'deugniet' (in de betekenis van bedrieger, oplichter of afzetter), 'den grootsten deugeniet van Lokeren', 'de slegsten van geheel Lokeren' 'rotzak', 'sloeber', 'fripon', 'slegten betaelder', 'gy zyt van het slegtste en meeste deugenietsvolck'. De eer van de man werd het meest getroffen wanneer zijn betrouwbaarheid en eerlijkheid in vraag werd gesteld of wanneer hij niet solvabel bleek. Zo voelde Rumoldus Boussé, koopman en winkelier in de Schoolstraat te Lokeren, zich in 1861 danig vernederd toen Pieter Strobbe, landbouwer, hem uitschold "voor eenen sloeber, slegten betaelder, dat hy borg geteekend had voor zynen vader en veel meer andere scheldwoorden"⁷⁰.

In tal van andere beledigingszaken die door de Lokerse vrederechter werden behandeld was het *dorpscafé* dé lokatie bij uitstek waar de scheldpartijen plaatsvonden en waren de verwijten gelijklopend. Jacobus F. Heye, de 48-jarige herbergier uit Eksaarde werd op 17 november 1855 veroordeeld wegens het beledigen van zijn buurman Karel Lauwers, een meester wagenmaker. Het proces-verbaal van de burgemeester van 7 november vermeldt de volgende klacht: "aen hem verscheide scheldwoorden heeft toegebracht onder andere zeggende gij zyt eenen sloeber, eenen deugeniet en gy zyt eenen dief"⁷¹. De gebroeders Vereecken, houtzagers uit de buurt en kennissen van het slachtoffer, waren getuigen 'ten laste'.

Op 20 oktober 1855 werd de vrederechter met een gelijkaardige zaak gecon-

fronteerd. Egidius Van Wezemaële, landbouwer uit Eksaarde, werd verdacht van beledigingen aan het adres van Seraphin Schepens, eveneens landbouwer in dezelfde gemeente. In de dorps-herberg kreeg het slachtoffer te horen "dat hy eenen dief was, dat hy met gestolen goed was ryk geworden en niet te doen had als met deugenieten en dieven" en volgens het proces-verbaal van 5 oktober werd de aantijging bevestigd door alle aanwezige cafébezoekers, "door Karel Lodewyk van de Heene landbouwer te Lokeren wyk Keirsmaker en menigt andere personen die hun binnen het huis bevonden en die hem alle onbekend waeren". Toen de beklagde dezelfde beledigingen enkele dagen later in de herberg 'De fontein' te Lokeren herhaalde, diende het slachtoffer een aanklacht in bij de burgemeester van Eksaarde⁷².

In sommige gevallen was de beledigingszaak niet meer dan een uit de hand gelopen burenruzie, zoals in de zaak van Lieven Rogiers, de 27-jarige dienst-knecht van de weduwe van Xaverius De Wilde uit de Regtstraet in Eksaarde. Rogiers was op het boeren'hof' van Augustin De Cock allerlei beledigingen komen uiten aan het adres van de boer zelf én aan zijn dienstmeid Nathalie Ruys "zeggende onder andere dat zy deugnieten en dieven waeren". De Cock kon vier getuigen uit de buurt 'ten laste' meebrengen, waarvan vermoedelijk minstens twee bij hem in loondienst waren⁷³.

De scheldpartij te Eksaarde was klein bier in vergelijking met de beledigingen

en dreigementen waarvoor Karel Lodewijk Grootaert op 15 september 1860 voor de vrederechter moest verschijnen. Grootaert was viskoopman en was sinds 1838 minstens tien maal veroordeeld geweest wegens mishandeling, het toedienen van slagen en verwondingen, smaad aan de politie, overtredingen van het politiereglement op de markten en vooral wegens nachtlawaai en beledigingen. Het slachtoffer was dit keer F. Baetens, winkelier in de Kazernestraat, die op 15 augustus 1860 aan de politie-commissaris verklaarde dat betrokkene "alhier gisteren aen zyn huis was gekomen roepende op hem, en zyne vrouwe, ik zal er vier kapot maken, het geene hy verscheyde keeren herhaeld heeft al vloekende, en zweerende, en alzoo de straet in riep en roerstellde en daer door de ruste stoorde der geburen'. Als getuigen 'ten laste' werden slechts twee personen opgeroepen: Marie Vandevelde, de vrouw van de winkelier (die op zijn minst van partijdigheid kan verdacht worden) en Jan Thierens, olieslagers-gast. Grootaert werd veroordeeld tot 11 fr. boete (of 5 dagen) en tot de kosten⁷⁴. Een interessante zaak is verder die tegen Joris Clemmé van 26 juni 1852. De beklagde was schoenmaker in de Zelestraat in Lokeren en werd wegens verstoring van de openbare rust veroordeeld. Volgens klager Philippe Walgraeve, barbier en buurman van de beklagde, had Clemmé "dan gansschen dag niet en hadde gedaen dan disputeren maeken tegen elken dien, alle man uytmaeken voor al dat leelyk en slegt was al roepende en schreeuwende, zelfs

heeft hy uytgeroepen dat den *Borgemeester; scheepen, commissaris van policie en geenen eenen van de regentie en was die dogt dat het alle deugenieten waren, en dat hy aen hun al zyne K... vaegden* [onderlijnd in de tekst]". De benadeelde partij moest niet veel moeite doen om drie getuigen te vinden. Judocus Vanhecke, herbergier en voerman, Karel Lodewijk Mantels, wever, eveneens uit de Zelestraat, en Edouard Gossiaux, huidevetter uit de buurt, waren wellicht klanten van de barbier. Zij hadden bovendien elk hun reden om tegen Clemmé te getuigen, de twee eerste omdat de beklagde hen reeds meermaals had "buytengestoken" (de deur had gewezen), de laatste omdat ook hij reeds het slachtoffer was geweest van verwijten van Clemmé. Het ging dus duidelijk om een zaak van afrekening⁷⁵.

In meerdere conflicten die de Lokerse rechter moest beoordelen waren vrouwen betrokken, als slachtoffer, als dader of als beiden. Uit de aanklachten blijkt zonder twijfel dat men vrouwen beledigde op het terrein van de zedelijkheid. De vaststellingen van A. Keunen en M.-T. Santucci i.v.m. de bestraffing van beledigingen in respectievelijk Amsterdam en de Hérault zijn dezelfde voor het kanton Lokeren⁷⁶. Op basis van de door ons onderzochte dossiers moesten ook wij concluderen dat kuisheid voor de vrouwen dé norm was die met de beledigingen geschonden werd. Het meest populaire scheldwoord om vrouwen in hun eer te krenken was 'hoer'.

Melanie DeRooster, kantwerkster uit de

Kazernestraat te Lokeren, werd in februari 1851 's nachts gewekt door twee jonge mannen, burens, die "op haere deure hebben kome kloppen om by haer te zyn roepende daer is een manskeerel by uwe en wy willen dat zien en haere scheldworden toebrenghend". Dank zij de steun van drie getuigen ten laste werden beide 'aanbidders' door de rechter op 8 maart 1851 veroordeeld tot een boete van 11 frank, verhoogd met de gerechtskosten⁷⁷. In de zaak tegen Edouard Clarisse, schoenmaker, en diens vrouw Blondine Vanwaes, wonende in de wijk Puttenen Heirbrug in Lokeren (zitting van 14 juli 1860) waren de slachtoffers twee vrouwen, Marie Francisca Vangoethem en Blondina Vangoethem, arbeidsters uit dezelfde wijk. Deze legden op 28 juni 1860 bij de Lokerse politie klacht neer tegen het echtpaar Clarisse omdat zij "hun verweeten had dat zy dieven en hoeren waeren en hun verdriegt kapot te maeken en dreigde te slaegen en dat zyne vrouwe hun verscheyde keeren verweten heeft dat zy dieven en hoeren waeren, de deur opensmeytende en vuyl waeter in hun huis got, waerop zy telkens hunne deur hebben gesloten om er niet te moeten op antwoorden". De Vangoethems brachten twee getuigen 'ten laste' aan: een wever en een 'houten schoenmaekersgast' uit dezelfde wijk⁷⁸.

Vrouwen kregen nog andere scheldwoorden te horen: 'rut', 'van eenen rutteboek voortkomende'⁷⁹, 'ros'⁸⁰, 'krotmadam'⁸¹, 'schandaal', e.d.

De 43-jarige Rosalie Vermoens uit de Zelestraat bv. werd op 12 oktober 1868

door rechter H. Raepsaet veroordeeld tot een boete van 5 fr. wegens het uitmaken van haar buurvrouw, weduwe en dagloonster Joanna Van Roy, die zij had uitgescholden voor 'hoer, luizegeul en ros van Sintemaerten'. De benadeelde partij kreeg ook het verwijt te horen "tien jaren by Lotte Gyselinck gewoond" te hebben. Gyselinck bleek de uitbaatster van een bordeel te zijn. De onmiddellijke aanleiding voor de ruzie tussen de twee buurvrouwen was onschuldig: spelende kinderen die de man van Vermoens, die ziek te bed leg, op de zenuwen werkte⁸².

In sommige gevallen gingen de persoonlijke aanvallen erg ver. Zo diende Joanna Francisca Puylaert op 11 augustus 1853 klacht in tegen Amelie en Josepha Baetens, respectievelijk spinster en kantwerkster te Lokeren, omdat "zy haer hadden gezegd dat zy eene hoere was de grootste hoere van Lokeren, dat mynheer den doctor... haer wat gegeven had om haer kind af te doen komen dat haer kind in stukken en brokken was afgekomen en veel meer andere scheldwoorden". Beide zusters werden op 20 augustus veroordeeld tot een boete van elk 11 fr. en tot de kosten wegens nachtlawaai en grove beledigingen (art. 479, 8° en 480, 5° S.W. 1810)⁸³. Een voorbeeld van een veroordeling van een vrouw wegens verbaal geweld is de zaak tegen de 29-jarige Christine Vandepoele, vrouw van een kachelsmid uit de Lokerse Kapellestraat. Vandepoele had op 16 juli 1852 brievenbesteller Leopold Buysens nabij het postgebouw ('den Brievenpost') "uytge-

maekt op de publieke straet van al dat leelyk was". Het slachtoffer verklaarde: "zy riep dat ik eenen man was van eenen frank en half dags en wat dat ik daer mede koste doen, dat het goed te zien was dat zyne deure dag en nacht open stond voor de dienstmeyden en vryers op te houden, dat hy ook zyne deure dag en nacht open liet om het gestolen goed te aanvaerden, het welke de dienstmeyden stolen by hunne jofvrouwen en madammen, met een word dat hy al pakten wat hy krygen konden, dat hy niet en dede dan de boeren stroopen en opeten, dat de boeren hetzelfde gezeyd hadden aen Joanne Catharine Aerssens huysvrouwe van Em. Verstraeten spin(s)ter te Lokeren Kapellestraet". De postbediende kon drie buurvrouwen uit de Kapellestraat als getuigen 'ten laste' aanvoeren en Vandepoele werd op 30 juli 1852 wegens 'injures graves' tot 16 fr. boete (plus de kosten) veroordeeld⁸⁴.

Eerder dat jaar had Karel Lodewijk Ottiers, wever uit de Kazernestraet te Lokeren, klacht neergelegd tegen zijn buurvrouw Marie Lambrecht, arbeidster, wegens verregaande aantijgingen ("welke hem van alle slegte scheldwoorden heeft geroepen als *hoerendaeger*, *rotzack*, etc. [onderlijnd in de tekst]"). Ottiers verklaarde aan de gemeentepolitie in het openbaar te zijn uitgescholden, ook door de echtgenoot van Lambrecht en door hun dochter Virginie. Van deze laatste had het slachtoffer "twee slaegen en verscheyde kwetsuren in het aengzicht bekomen"⁸⁵.

Wij vonden één zaak waar een kind van 12 het slachtoffer was. Vader Em.

Marquenie, landbouwer, legde op 10 augustus 1861 klacht neer tegen Joanne Bogaert, herbergierster in de wijk Roozen en tegen diens meid Phelomène Rooms omdat zijn dochter Leonie "is uytgemaekt en verweten geworden voor eene *deugeniet*, *leeluyk schandael*, *uwe vader en moeder zyn hoeren en hoerendaegers*, *uwe grootmoeder is opgebeten van de luyzen uw vader is eenen deugeniet*, *hij en houd niet op dan met slegt volck*, *en gy zyt ook, eene slegte* [onderlijnd in de tekst] en veel meer andere scheldwoorden"⁸⁶. Omstreeks hetzelfde tijdstip nam herbergier Henri Coppieters het op voor zijn vrouw Justina Deboek die in haar eer was gekrenkt door twee arbeidsters uit de buurt die haar hadden uitgemaakt "voor eene hoere, dat zy met haeren man niet content was dat zy alle weeken eenen anderen moest hebben"⁸⁷.

V. Tot slot

Een kwantitatieve en kwalitatieve benadering van een aantal beledidingszaken waarin door de Oost-Vlaamse vrederechters vonnis werd geveld leverden bruikbare informatie over de wijze waarop burgers van het strafrecht gebruik maakten om hun geschonden eer en reparatie te beschermen en te herstellen. Uit wat vooraf ging blijkt duidelijk dat er in de 19de eeuw heel wat geschonden en beledigd werd en dat het hier zeker niet om een typisch vrouwenmisdrijf ging, wel integendeel. Wel is het zo dat de aard van beledigingen geuit tegen mannen sterk verschilden

van die geuit tegen vrouwen. Beledigingen tegen mannen hield vrijwel steeds verband met betrouwbaarheid op financieel en economisch vlak; bij vrouwen was de moraliteit in het geding.

NOTEN

1. ARNAUD-DUC (N.). *La discipline au quotidien. La justice correctionnelle dans la Provence aixoise du XIXe siècle (Publications du Centre Georges Chevrier pour l'Histoire de la Bourgogne du Moyen âge à l'époque contemporaine, XIV)*. Dijon, Édition de l'Université de Dijon, 1997, p. 88.
2. Voor de late middeleeuwen is er bv. de grondige studie van DE MECHELEER (L.). De criminaliteit te Aalst in de Middeleeuwen. *Het Land van Aalst*, XLV, 1993, 2, p. 77-130; XLVI, 1994, 4, p. 221-269 en 1995, 1, p. 3-63. Voor de moderne tijden kan verwezen worden naar het recente artikel van DE NEEF (M.). Een onderzoek naar het criminele gedrag in Lokeren, 1750-1798. *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, 1998, deel 101, p. 19-84, voor de 19de eeuw naar SANTUCCI (M.-R.). *Délinquance et répression au XIXe siècle. L'exemple de l'Hérault*. Parijs, Economica, 1986, 430 p.; FARCY (J.-C.). *Les paysans beaux-terres au XIXe siècle*. Chartres, Société archéologique d'Eure-et-Loir, 1989, 2 dln., meer bepaald p. 970 e.v.; FABER (S.) en VAN RULLER (S.). Strafrechtsgeschiedenis en historische criminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 1998, 2, p. 221-224; SOHN (A.-M.). *Les attentats à la pudeur sur les fillettes en France (1870-1939) et la sexualité quotidienne*. In: CORBIN (A.) red. *Violences sexuelles*. Parijs, Imago, 1989, pp. 71-111 en VLAMYNCK (A.). La délinquance au féminin: crimes et répression dans le Nord (1880-1913). *Revue du Nord*, LXIII, 1981, 250, p. 675-702.
3. FABER (S.) e.a. *Criminaliteit in de negentiende eeuw*. Hilversum, Verloren & Historische Vereniging Holland, 1989 (Hollandse Studiën, 22), 150 p.; BLASIUS (D.). *Kriminalität und Alltag. Zur Konfliktgeschichte des Alltagslebens im 19. Jahrhundert (Kleine Vandenhoeck-Reihe, 1448)*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1978, 95 p.; WEBER (D.). *Homo Criminalis*. Brussel, VUBPress, 1996, 190 p.; ROUSSEAU (X.) en LEVY (R.) red. *Le pénal dans tous les états. Justice, États et Sociétés en Europe (XIIe-XXe siècles) (Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, nr. 74)*. Brussel, F.U.S.L., 1997, 462 p.
4. CALE (M.). *Law and society: an introduction to sources for criminal and legal history from 1800 (Public record office readers guide, 14)*. London, Public record office, 1996, X-138 p.; FARCY (J.-C.). *Guide des archives judiciaires et pénitentiaires, 1800-1958*. Parijs, CNRS éditions, 1992, 1175 p.; VELLE (K.). *Gerechtelijke archieven*. In: ART J. red. *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel IIIb*. Gent, Mens en Cultuur, 1996, p. 219-256; CHAUVAUD (F.) en PETIT (J.) red. *L'histoire contemporaine et les usages des archives judiciaires (1800-1939)*. Actes du colloque d'Angers (11-

- 13 décembre 1997). Parijs, Archives Nationales, p. 283-299 [ter perse 1998].
5. CHAUVAUD (F.). *Les passions villageoises au XIXe siècle. Les émotions rurales dans les pays de Beauce, du Hurepoix et du Mantois*, Parijs, Publisud, 1995, 272 p.
  6. FARCY (J.-C.). *L'historiographie de la criminalité en histoire contemporaine*. In: GARNOT (B.) en FRY (R.) red.. *Histoire et criminalité. De l'antiquité au XXe siècle. Nouvelles approches. Actes du colloque de Dijon-Chenove 3, 4 & 5 octobre 1991 (Publications de l'Université de Bourgogne LXXI. Série du Centre d'études historiques, 1)*. Dijon, Édition de l'Université de Dijon, 1992, p. 33-44; FARGE (A.). *Les archives du singulier: Quelques réflexions à propos des archives judiciaires comme matériau de l'histoire sociale*. In: CHARLE (C.) red., *Histoire sociale. Histoire globale? Actes du colloque des 27-28 janvier 1989*. Parijs, Éditions de la maison des sciences de l'homme, 1993, p. 183-189 en SCHULTE (R.). *Civil society, state law and village norm: semantic conflict in nineteenth-century rural Germany. Crime, histoire et sociétés. Crime, history and societies*, 2, 1997, 1, p. 75-89.
  7. FARCY (J.-C.). *Les archives judiciaires et l'histoire rurale: l'exemple de la Beauce au dix-neuvième siècle. Revue historique*, CCLVIII, okt.-dec. 1977, p. 313-352, hier p. 314.
  8. CORBIN (A.). *L'histoire de la violence dans les campagnes françaises au XIXe siècle. Ethnologie française*, 1991, nr. 3 (themanummer *Violence, brutalité, barbarie*), p. 224-236, hier p. 234.
  9. Zie bv. BLASIUS (D.). *Op. cit.*, p. 9; FABER (S.). *De duistere geschiedenis van de kleine criminaliteit (sedert ongeveer 1650) en het belang van bagatellen*. In: GIJSWIJT-HOFSTRA (M.) red. *Een schijn van verdraagzaamheid. Afwijking en tolerantie in Nederland van de zestiende eeuw tot heden*. Hilversum, Verloren, 1989, p. 195-209; ARNAUD-DUC (N.). *La discipline au quotidien, passim*; CHAUVAUD (F.). *Ces affaires minuscules: le crime dans les sociétés rurales de Seine-et-Oise au XIXe siècle*. In: GARNOT (B.) en FRY (R.). *Histoire et criminalité. De l'antiquité au XXe siècle. Nouvelles approches. Actes du colloque de Dijon-Chenove 3, 4 & 5 octobre 1991 (Publications de l'Université de Bourgogne LXXI. Série du Centre d'études historiques, 1)*. Dijon, Édition de l'Université de Dijon, 1992, p. 223-229.; GARNOT (B.) red. *La petite délinquance du Moyen âge à l'époque contemporaine. Actes du colloque de Dijon 9 & 10 octobre 1997 (Publications de l'Université de Bourgogne, XC - Série du Centre d'études historiques, 8)*. Dijon, Édition de l'Université de Dijon, 1998 (met verschillende bijdragen gewijd aan vorige eeuw).
  10. Zie bv. Rijksarchief Beveren (voortaan RAB), *Archief van het vredegerecht Lokeren*, nr. 167, zitting van 23 april 1864, zaak tegen J.F. Fierens.
  11. Dit waren twee overtredingen van het politiereglement van de stad Lokeren, respectievelijk op art. 17 van het reglement van 23 oktober 1817 en op het reglement van 19 augustus 1865. Zie RAB, *Archief van het vredegerecht Lokeren*, nrs. 169 en 171.
  12. Inbreuken op het gemeentereglement op de sluiting van de herbergen waren

- in vorige eeuw schering en inslag. Maar er waren ook overtredingen van reglementen op de visvangst, op het gebruik van de bevaarbare waterwegen, enz. De vrederechter van Lokeren beoordeelde in de jaren 1850 verschillende overtredingen van het provinciaal reglement van 18 juli 1850 op de verbetering van het hoornveeras. Veekooplui en landbouwers die met stieren fokten die 'geen garanties boden voor de verbetering van het runderras' konden een boete oplopen (zie bv. RAB, *Archief van het vredegerecht Lokeren*, nr. 160).
13. FABER (S.). *De duistere geschiedenis*, p. 202-203; FARCY (J.-C.). *Les archives judiciaires et l'histoire rurale*, p. 317, 326; SLEEBE (V.). *Criminaliteit op het Noordgroningse platteland 1770-1914*. In: PIETERMAN (R.) e.a. red. *Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis van de negentiende eeuw. Studiedag 1993 (SI-EUR-reeks II)*, Rotterdam-Arnhem, Sanders Instituut & Gouda Quint, 1994, p. 77-90, vooral p. 85 e.v.
  14. SANTUCCI (M.-R.). *Op. cit.*, p. 182.
  15. Zie diverse bijdragen in de bundel van KEUNEN A. en ROODENBURG (H.W.) red. *Schimpen en schelden. Eer en belediging in Nederland ca. 1600-ca. 1850. Volkskundig Bulletin*, XVIII, 1992, 3, p. 289-441, en verder (in chronologische volgorde): BURKE (P.). *L'art de l'insulte en Italie aux XVIe et XVIIe siècles*. In: DELUMEAU (J.) red. *Injures et balsphèmes*. Parijs, Éditions Imago, 1989, p. 49-62; GARRIOCH (D.). *Verbal insults in eighteenth-century Paris*. In: BURKE (P.) en PORTER (R.) red. *The social history of language*. Cambridge, Cambridge University Press, 1987, p. 104-119; BROERS (E.J.M.F.C.). *Beledigingszaken voor de Staats Raad van Brabant. 1586-1795*. Assen, Van Gorcum, 1996, XXX-303 p. en ROODENBURG (H.). Eer en oneer ten tijde van de Republiek: een tussenbalans. *Volkskundig Bulletin*, XXII, 1996, 2, p. 129-148.
  16. KEUNEN (A.). "Ongaarne beticht en bevelekt". *Vrouwen, mannen en hun beledigingen voor de correctionele rechtbank te Amsterdam 1811-1838*. In: KEUNEN (A.) en ROODENBURG (H.W.) red.. *Schimpen en schelden*, p. 415-431.
  17. Zie bv. het themanummer 'Paroles d'outrages' van *Ethnologie française*, 1992/3 en de WAARDT (H.). De geschiedenis van de eer en de historische antropologie. *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 1997, 3, p. 334-354 en de aldaar geciteerde literatuur.
  18. ARNAUD-DUC (N.). *La discipline*, p. 77; BEKAERT (H.) en CALEWAERT (W.). De aanranding van de eer en den goeden naam van personen in het Belgisch strafrecht (Boek II. Titel VIII. Hoofdstuk V S.W.B. *Rechtskundig Weekblad*, VIII, 1938-1939, nrs. 36, kol. 1426.
  19. *Pasinomie*. 1841, p. 79; *La Belgique judiciaire* (voortaan BJ). 1855, kol. 1471-1472; 1859, kol. 466; 1867, kol. 107-108. Zie verder CLOES (E.) en CLOES (G.). *Répertoire de la jurisprudence des tribunaux de Messieurs Cloes et Bonjean. Table de vingt-deux années (1852-1874)*. Luik, L. Grandmont-Donders, 1877, kol. 207-208.
  20. Deze wet betekende één van de mijlpalen in de geschiedenis van het Belgisch burgerlijk procesrecht.
  21. Nadien werd dit bedrag systematisch verhoogd.
  22. In de rechtsliteratuur stond 'voie de fait' gelijk aan elke vorm van lichte

geweldpleging, obstructie of provocerende houding ('violence ou acte matériel insultant'). Zie verder VAN MIGHEM (U.). *Questionnaire pratique à l'usage des officiers et agents de la police judiciaire*. Brussel, Decq, 1896, p. 157, nrs. 745-752.

23. Voor meer algemene informatie omtrent de burgerlijke bevoegdheid van de vrederechter raadplege men VELLE (K.). *De Vrederechten en Politie rechtbanken in België (1795-1995). Organisatie, bevoegdheden en archiefvorming* (Miscellanea Archivistica Studia, 76). Brussel, 1995, *passim*.
24. Boek II ('De la justice'), Titel I ('Des tribunaux de police'), art. 605, 8° en 606 (*Pasinomie*, 1ste reeks, dl. VII, p. 164-217, in het bijzonder p. 211-213). Indien één van de beledigde partijen militair was was niet de vrederechter maar de krijgsraad bevoegd: DESCAMPS (L.). *Encyclopédie des juges de paix des greffiers et des officiers du ministre public près les tribunaux de police. Tome II*. Brussel, J. Goemaere, 1901, p. 460-461 (nr. 291).
25. Het uiten van beledigingen aan het adres van de autoriteiten bleef ook na 1811 een zwaar misdrijf (wanbedrijf).
26. *Bulletin des lois*, 4de reeks, dl. XII, nr. 277bis, p. 83-86
27. DESCAMPS (L.). *Encyclopédie*, p. 420, nr. 104.
28. LEGRAVEREND (J.M.). *Traité de la législation criminelle. Nouvelle édition* etc. Brussel, Société typographique belge, 1839, dl. II, p. 224.
29. Lees: 'de vrederechter zetelend in strafzaken'.
30. Organieke wet van 19-22 juli 1791 'des tribunaux de police municipale et correctionnelle'.
31. Verdere achtergrond bij CARNOT (G.L.J.). *De l'instruction criminelle, considérée dans ses rapports généraux et particuliers avec les lois nouvelles et la jurisprudence de la Cour de cassation. Troisième édition revue etc. Tome II*. Brussel, P.J. De Mat, 1830, p. 224-248 en in IDEM. *Commentaire sur le Code pénal etc.*, Brussel, P.J. De Mat, 1825, dl. III, p. 259-264 en dl. IV, p. 128, 144-145.
32. Bijvoorbeeld inzake het sluitingsuur van herbergen, inzake prostitutie, enz.
33. Het reglement van de provincie Oost-Vlaanderen van 7 juli 1828 i.v.m. de sluiting van de herbergen bijvoorbeeld.
34. Het betreft op de eerste plaats inbreuken op het algemeen verkeersreglement, maar eveneens inbreuken op het Boswetboek van 19 december 1854, op de Wet van 1 oktober 1855 betreffende de maten en gewichten, op de Wet van 2 juni 1856 en de K.B.'s van 30 december 1900 en 6 februari 1919 betreffende het bevolkingsregister, op de Wet van 7 mei 1877 op de waterlopen (art. 27 en 28), enz., enz.
35. Omzendbrief van de minister van Justitie van 30 juni 1849, in *Recueil des circulaires, instructions et autres actes émanés du Ministère de la Justice ou relatifs à ce département*, 1847-1849, p. 390-394.
36. BEKAERT (H.) en CALLEWAERT (W.). *Op. cit.*, kol. 1453 e.v. (over de juridische betekenis van 'belediging', over 'belediging' als overtreding en als wanbedrijf, over het begrip 'grove belediging', enz.).
37. Contravention. *Répertoire pratique du droit belge*, dl. III, kol. 213-214, nrs. 292-301.
38. LAURENT (C.). *De la compétence des tribunaux de police*, in *B.J.*, 1873, kol. 706-707; BRITZ (J.). *Commentaire*

- législatif des deux lois nouvelles sur la compétence criminelle des 1er et 15 mai 1849.* Brussel, A. Decq, 1849, p. 26.
39. DESCAMPS (L.). *Encyclopédie*, nr. 104, p. 421. Zie verder GOEDSEELS (J.M.C.). *Commentaire du Code pénal belge*. 2de uitg., Brussel, 1948, dl. II, p. 415-417.
40. Zie bv. JAMAR (L.) e.a. *Répertoire général de la jurisprudence belge. 1814-1880.* Brussel, Bruylant-Christophe, 1882, deel II, p. 1-25, trefwoord 'Calomnie, injure et diffamation'; DE BRANDNER (E.). *Table décennale, alphabétique et chronologique de la Pasicrisie belge contenant la Jurisprudence du Royaume de Belgique de 1851 à 1860 inclusivement.* Brussel, Administration centrale de la Pasicrisie, 1866, *passim* (trefwoorden: 'calomnie', 'outrages', 'presse', enz.); DE BRANDNER (E.). *Table... 1861 à 1870..* Brussel, Bruylant-Christophe, 1873, *passim*; ROLIN (A.) en PAYEN (A.). *Table générale de la Belgique judiciaire. Gazette des tribunaux belges et étrangers (1842-1885).* Brussel, Alliance Typographique, 1889-1893, *passim*; BELTJENS (G.). *Encyclopédie du droit criminel belge. Première partie. Le Code pénal et les lois pénales spéciales annotés.* Brussel-Parijs, Bruylant & Maresq, 1901, trefwoorden 'injures', 'calomnie', 'outrages par paroles', enz.
41. Diffamation, calomnie, divulgation méchante. *Répertoire pratique du droit belge*, dl. III, p. 763-776; RIGAUX (M.) en TROUSSE (P.E.). *Les Codes de police. Tome Premier. Les contraventions du Code pénal* (Encyclopédie-formulaire des infractions, I). Brussel-Parijs, Bruylant-Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1938, p. 310-321 en 374-401; BEKAERT (H.) en CALEWAERT (W.). *Op. cit.*, kol. 1425-1510.
42. CLOES (E.) en CLOES (G.). *Op. cit.*, kol. 685-700 (trefwoord 'presse-outrage').
43. Zie bv. BJ, 1855, 956 (schadeclaim ingediend wegens beledigingen bij de vrederechter van Waarschoot, vonnis van 18 april 1855) en *Répertoire général des matières intéressant la juridiction cantonale. Analyse de la législation, de la doctrine et de la jurisprudence reproduites dans le Journal des Juges de Paix de 1892 à 1921 avec notes de jurisprudence et de doctrine. Tome II.* Brussel, Bruylant, 1924, *passim*.
44. De rechtbankarchieven van Dendermonde, Ieper, Oudenaarde, Leuven en Gent bv. zijn voor de 19de eeuw vrijwel volledig verloren gegaan, hetzij door de oorlogsomstandigheden (Eerste Wereldoorlog), hetzij door brand.
45. BJ, 1855, kol. 510-511.
46. BJ, 1863, kol. 847-847.
47. SLEEBE (V.). *Criminaliteit op het Noordgroningse platteland 1770-1914.* In: PIETERMAN (R.) e.a. red. *Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis van de negentiende eeuw. Studiedag 1993 (SI-EUR-reeks II)*, Rotterdam-Arnhem, Sanders Instituut & Gouda Quint, 1994, p. 85.
48. Het rijksarchief Beveren bewaart meer dan 1 km. archief gevormd door de vrederechten en politierechtbanken. De omvang van de bescheiden betreffende strafzaken kan geschat worden op 1/3.
49. Het gaat meer bepaald om het erg waardevolle 'registre des jugements', een register ingevoerd in 1849 en bestaande

uit 21 kolommen, en de zgn. tabellen van vonnissen die op het einde van de eeuw het repertorium uit 1849 vervingen (zie verder VELLE (K.). *Op. cit.*, p. 298-305).

50. Dit wil zeggen tussen de verruiming van de bevoegdheid van de vrederechter en de invoering van het Belgisch strafwetboek.
51. RAB, *Archief van het vredegerecht Hamme*, nr. 274 (vonnisregister van 1850-1868); RAB, *Archief van het vredegerecht Geraardsbergen*, nr. 175 (vonnisregister van 1849-1867).
52. 219 records voor Geraardsbergen, 180 records voor Hamme.
53. Ter vergelijking: voor de Provence stelde Arnaud-Duc in de loop van de 19de eeuw een daling vast van het aantal beledigingszaken. Daar waar in 1825 beledigingen goed waren voor 44 % van inbreuken tegen de persoon, was dit percentage in 1895 tot 8 % gedaald. In 1825 was 35 % van delinkwenten vrouwen, omstreeks 1835 bijna 100 % en in 1875 ruim 1/3 (ARNAUD-DUC (N.). *Op. cit.*, p. 89). Ook voor de Hérault daalde het aandeel van de beledigingen (SANTUCCI (M.-T.). *Op. cit.*, p. 185).
54. Deze verwijzing gebeurde op grond van art. 463 S.W. 1810 of van art. 1, 1° en 2 van de wet van 1 mei 1849.
55. RAB, *Archief van het vredegerecht Geraardsbergen*, nr. 175, vak nrs. 294, 533, 641, 914 en 975; RAB, *Archief van het vredegerecht Hamme*, nr. 274, vak nr. 9. Provocatie werd niet als verzachtende omstandigheid in rekening gebracht wanneer het ging om zware beledigingen (arrest van het Hof van Cassatie van 19 maart 1860, in *Pasicrisie*, 1860, dl. I, p. 355).
56. RAB, *Archief van het vredegerecht Geraardsbergen*, nr. 175, vak nr. 521.
57. RAB, *Archief van het vredegerecht Hamme*, nr. 274, vak nr. 9.
58. ARNAUD-DUC (N.). *Op. cit.*, p. 92.
59. ARNAUD-DUC (N.). *Op. cit.*, p. 90.
60. RAB, *Archief van het vredegerecht Geraardsbergen*, nr. 175, vak nr. 618.
61. RAB, *Archief van het vredegerecht Hamme*, nr. 274, vak nr. 19.
62. Richtlijnen i.v.m. de toepassing van de lijfswang vindt men in de omzendbrief van de minister van Justitie van 24 oktober 1849 en 14 juli 1852, in *Recueil*, 1847-1849, p. 546-547; 1852-1854, p. 234-235.
63. Zie bv. art. 51 en 58 van de wet van 21 maart 1859 ('Loi sur la contrainte par corps'), *Belgisch Staatsblad*, 22 maart 1859.
64. RAB, *Archief van het vredegerecht Geraardsbergen*, nr. 175, vak nr. 584.
65. RAB, *Archief van het vredegerecht Hamme*, nr. 274, vak nr. 13.
66. SANTUCCI (M.-R.). *Op. cit.*, p. 189-190.
67. RAB, *Archief van het vredegerecht Lokeren*, nr. 161, zitting van 16 september 1854.
68. Diezelfde A. Loef diende 14 jaar later een aanklacht in tegen zijn broer 'Eduard', eveneens paardenkoopman, omdat die hem zou verweten hebben "een dief, deugniet en schelm" te zijn en 'dat hy hem niet zoude met vrede gelaten hebben zoolang hy hem in 't gevang niet dede plaatsen en hem tot de dood toe zoude vervolgd hebben, en dat zyn huishouden niet ander was dan een troep met vénériens". Zie RAB, *Archief van het vredegerecht Lokeren*, nr. 171, zitting van 10 oktober 1868.
69. RAB, *Archief van het vredegerecht*

- Lokeren, nr. 167, zitting van 22 oktober 1864.
70. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 164, zitting van 31 augustus 1861.
71. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 162, zaak "Heye" van 17 november 1855.
72. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 162.
73. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 261, zitting van 5 mei 1855.
74. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 163 (dossier) en nr. 82 (vonnis nr. 30).
75. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 159.
76. KEUNEN (A.). *Op. cit.*, p. 424-425; SANTUCCI (M.-T.). *Op. cit.*, p. 187-189.
77. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 158.
78. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 163.
79. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 168, zitting van 25 nov. 1865 tegen De Maesschaelck J.
80. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 168, zitting van 23 december 1865 in de zaak tegen L. Van Temsche.
81. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 167, zitting van 25 juni 1864, zaak tegen Adolf Bouslé, matrassenslager en winkelier in Lokeren.
82. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 170, zitting van 12 oktober 1867 tegen de 43-jarige Rosalie Vermoens.
83. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 160.
84. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 159.
85. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 159.
86. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 164, zitting van 31 augustus 1861.
87. RAB, *Archief van het vrederecht Lokeren*, nr. 164, zitting van 31 augustus 1861.